



## ДЕПОРТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПОДІЛЛЯ В 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Архівні джерела переконливо засвідчують, що найбільш поширеними методами репресій у подільському краю стали масові депортації населення. Проведення цих антигуманних заходів було започатковано секретарем ЦККП(б) України С.Косіором 20 жовтня 1934 р., коли з його ініціативи був направлений запит секретарю ЦК ВКП(б) Л.Кагановичу про дачу дозволу на виселення з прикордонних районів сімей куркулів. Телеграма ЦК ВКП(б) від 9 грудня 1934 р. давала можливість політичним органам республіки розпочати роботу по організації переселення польського та німецького населення. Була створена спеціальна комісія з високопоставлених керівників партійних, урядових, військових органів, НКВС для підготовки відповідних пропозицій. Одночасно партійним комітетам ставилися завдання роз'яснювати національним меншинам вимоги, що особи, які нелояльно ставляться до влади, будуть виселятися з осілих місць.<sup>1</sup>

Політбюро ЦК КП(б)У 17 грудня 1934 р. своїм рішенням встановило прикордонний режим в 11 районах України, а 20 грудня того ж року прийняло постанову «Про переселення з прикордонних районів». Спеціальним комісіям пропонувалося негайно визначити села, скласти поіменні списки антирадянських елементів, які підлягали депортації. В документі, зокрема, рекомендувалося провести виселення одноосібників, а також колгоспників, «яких не можна визнавати благонадійними в умовах прикордонної смуги».<sup>2</sup>

23 січня 1935 р. ЦК КП(б)У прийняв чергову постанову «Про переселення з прикордонної смуги», за якою 8300 господарств колгоспників та одноосібників, що не проявили себе у зміцненні кордону і колгоспного ладу, переселялися у віддалені від кордону райони, а на їх місце мали прийти 4000 кращих колгоспників Київської і Чернігівської областей.<sup>3</sup>

У листі секретаря Вінницького обкому КП(б)У Р.Белайла від 25 січня 1935 р. секретарю Жмеринського райпарткому Кримському, крім рознарядки на переселення політичне неблагонадійних, особлива увага приділялася прийому колгоспників з Київської та Чернігівської областей. Зазначалося, що «виключно серйозну відповідальність райком несе за прийом і облаштування кращих ударників-колгоспників, які будуть переселятися в нашу область. Ці господарства повинні бути оточені особливою увагою партійних і радянських органів.

Необхідно встановити найсуворішу охорону всіх будівель, які залишають переселенці, так як ці будівлі будуть заселяти допереселяємі ударники-колгоспники. Хати і надвірні будівлі повинні

бути ретельно відремонтовані, а також організована заготівля палива на зимовий період та фураж для їх власної худоби».<sup>4</sup>

Інструкція, підготовлена в зв'язку з цим, за своїм змістом не відповідала елементарним нормам людської моралі. Рекомендувалося, наприклад, повідомляти громадян-виселенців не раніше як за 7 днів до виїзду, але на місцях цей короткий час витримувався далеко не завжди.

Спочатку польське та німецьке населення Подільського краю направляли до Донецької та Дніпропетровської областей. Переселення було здійснене з 20 лютого по 10 березня 1935 р., в ході якого з регіону переселили 2854 сім'ї. В Ярмолинському районі із сіл Куєво, Фрамполь, Сказинці, Татаринці, Нове село, Грабина, Томашівка, Соколівка, Баснячино, Волудринці, Шарівка, Буйволівці було відправлено 250 сімей (1063 особи). Серед них - 400 осіб були віднесені до «антирадянських елементів» як колишні петлюрівці, дворяни, куркулі, релігійні активісти, контрабандисти, сім'ї, родичі яких втекли за кордон та були засуджені за контрреволюційну і шпигунську діяльність та інші несвідомі елементи.<sup>5</sup>

Розглядаючи громадян польської національності як потенційних ворогів, секретар Вінницького обкому КП(б)У В.Чернявський надіслав лист до секретаря ЦК КП(б)У М.Попова, в якому зазначав, що «на території Вінницької області, особливо в прикордонних і форпостних районах, осіла значна кількість польського населення. Серед цієї категорії наявні особи, підозрювані у шпіонажі, колишні контрабандисти, сім'ї втікачів з-за кордону, релігійний актив та інший контрреволюційний елемент, що є базою для роботи противника у нас. З метою подальшого очищення кордону, форпостів і вузлів, залізничних пунктів Вінницької області обком КП(б)У просить санкціонувати проведення переселення в тиллові райони України 1500 польських сімей».<sup>6</sup>

Політбюро ЦК КП(б)У підтримало пропозицію Вінницького обкому партії і 4 листопада 1935 р. прийняло рішення про переселення 1500 польських сімей з подальшим розселенням у Харківській, Донецькій і Дніпропетровській областях. Для вирішення практичних питань, пов'язаних з переселенням, створювалася комісія у складі: Шелехеса, Попова, Литвина, Шувалова, Александровського, Левицького та Орлова. Через місяць були доведені контрольні цифри по виселенню польських сімей з таких районів області: Городоцький - 250 сімей, Шепетівський - 180, Волочеський - 151, Проску-рівський - 150,



Ізяславський, Славутський, Плужнянський, Сатанівський, Антонінський, Старокостянтинівський райони - по 100 сімей у кожному, Козятинський - 80, Базалійський - 50 та Жмеринський - 39 сімей.<sup>7</sup> Виселення планувалося провести з 5 по 15 січня 1936 р. Як зазначалося у звіті спеціальної комісії, «виселення польського елемента проходило без особливих ускладнень».<sup>8</sup>

Аналізуючи хід переселення, політбюро ЦК КП(б)У на засіданні 29 вересня 1935 р. зазначало, що ще не проведена робота по очищенню Південно-Західної залізниці і особливо її найбільш важливих вузлів від антирадянських польських елементів. До цих залізничних вузлів, які знаходилися поблизу кордону, відносилися Гречани, Козятин, Шепетівка, Вапнярка, Коростень. Для організації цієї роботи утворювалася комісія у складі Шарова, Зоріна, Александровського, яка повинна у п'ятиденний строк внести конкретні пропозиції «по очищенню прикордонних вузлів від польських антирадянських елементів».<sup>9</sup>

25 листопада 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У приймає постанову «Про переселення польських і німецьких господарств з прикордонної смуги», в якій передбачалося весною 1936 р. переселити 6-7 тисяч господарств за межі України. Для підготовки переселення утворювалася комісія в складі: Косіор (голова), Постишев, Любченко, Попов, Шелехес, Балицький, Якір, Ільїн, Василенко, Налімов, Шаров, Чернявський, Триліський, Соколинський, Паперний.<sup>10</sup>

17 січня 1936 р. політбюро ЦК КП(б)У приймає рішення переселити в Казахстан 5 тисяч господарств, з них 3 тисячі з Київської і 2 тисячі з Вінницької областей.<sup>11</sup>

Місцева влада на Поділлі ще до прийняття постанови Раднаркомом СРСР була готова до переселення поляків, заздалегідь підготувавши списки. Підтвердженням цього може бути лист першого секретаря Вінницького обкому КП(б)У В.Чернявського (голови обласної комісії по переселенню) до Шепетівського окружному КП(б)У 3 квітня 1936 р. В ньому ставилося завдання про направлення однієї тисячі переселенських господарств, що мали комплектуватися концентрованими групами з різних пунктів. Через 12 днів (15 квітня) секретар Берездівського райкому партії Юр'єв інформував секретаря Шепетівського окружному КП(б)У Горлинського, що з 20 сіл намічено для переселення 234 польські родини, на яких підібраний компрометуючий матеріал. Наступного дня, 16 квітня, від секретаря Плужнянського райпарткому Волошинова надходить доповідна записка в Шепетівський окрпартком про те, що 408 польських та 92 німецькі родини із 18 сіл підготовлені до переселення. Зокрема, із села Хотень-Другий підлягає переселенню 150 сімей, а залишиться 78. Кунівській сільській раді в результаті переселення ліквідується хутір Мижиліски, а господарства, які залишаються, переходять у колгосп с.Борисів, з якого має переселитися 37 родин.<sup>12</sup>

В ході реалізації настанов, викладених у листі голови обласної комісії по переселенню, місцеві органи влади, райкоми партії проявили надмірну завзятість. Із запланованої тисячі господарств Плужнянський, Славутський, Шепетівський та Берездівський райони намітили для переселення 1677 сімей із 46 населених пунктів: 1367 сімей колгоспників та 310 - односібників. Найбільше, 518 сімей, нібито мали терористичні та шпигунські зв'язки, 420 - родичів за кордоном, 270 - відносилися до контрабандистів та 123 - належали до релігійних активістів.<sup>13</sup>

Особливо посилилася депортація польського населення після постанови Ради Народних Комісарів за №776-130 від 28 квітня 1936 р. про переселення «як політичне неблагонадійних поляків» з України в Алма-Атинську, Карагандинську, Кокчетавську, Північно-Казахстанську і Талди-Курганську області в кількості 35820 чоловік.<sup>14</sup>

Перший етап депортації польських сімей в Казахстан розпочався 20 травня і продовжувався до 10 червня 1936 р. Переселено 2047 сімей з 6 районів Поділля: Проскурівського - 249, Волочиського - 500, Шепетівського - 384, Славутського - 303, Берездівського - 273 та Плужнянського - 374 польських сім'ї.<sup>15</sup>

Ще більш жорсткі ліміти були встановлені для польського населення Подільського краю на другому етапі операції по переселенню «польського контрреволюційного і націоналістичного елемента». Підтвердженням цього є цілком таємна директива Вінницького обкому КП(б)У від 19 липня 1936 р., надіслана секретарям Кам'янець-Подільського, Шепетівського та Проскурівського окружкомів КП(б)У, секретарям райкомів партії Ляховецького, Ізяславського, Антонінського, Теофіпольського, Полонського, Базалійського, Городоцького, Ярмолинецького, Орининського, Смотрицького і Старокостянтинівського районів. В ній, зокрема, зазначалося: «З метою очищення районів прикордонної смуги від неблагонадійних, ворожих і класове шкідливих елементів у вересні місяці буде проведено переселення польського населення із прикордонних районів нашої області в Казахстан... Проведення цієї роботи в районах покладається на районні комісії в складі першого секретаря райкому КП(б)У (голова комісії), голови райвиконкому і начальника районного відділення НКВС.

У найближчі дні слід визначити пункти, з яких необхідно провести переселення та кількість господарств, що підлягають переселенню з кожного пункту, і направити ці матеріали на затвердження обласній комісії не пізніше 28 липня... «Поряд з цим районні комісії повинні укласти поіменні списки осіб, визначених для переселення, і подати їх на затвердження обласній комісії не пізніше 10 серпня...».<sup>16</sup>

Укладаючи списки польського населення на виселення, районні партійні, радянські та правоохоронні органи проявляли «наполегливість» у проведенні роботи, яка характеризувалася, передусім, визначенням додаткового резерву. По



Поділля він становив ще 1322 сім'ї. З них: по Базалійському району - 94, Городоцькому - 129, Сатанівському - 91, Ярмолинецькому - 108, Смотрицькому - 128, Кам'янець-Подільському - 101, Орининському - 45, Чемеровецькому - 95, Антонінському - 300, Полонському - 60, Ляховецькому - 46, Ізяславському - 47, Старокостянтинівському - 46 сімей. Лише один Теофіпольський район надіслав повідомлення обкому КП(б)У, що всі резерви вичерпані.<sup>17</sup>

У серпні - вересні 1936 р. з районів Вінницької області в Казахстан було депортовано 5233 польські сім'ї. По районах картина була такою: із Смотрицького, Ярмолинецького, Волочиського виселено по 200 сімей; Городоцького та Антонінського - 250; з Орининського - 270, Старокос-тянтинівського, Базаліського, Полонського та Плужнянського - по 300 господарств, Чемеровецького - 363 сім'ї, Кам'янець-Подільського, Сатанівського, Теофіпольського та Ляховецького - по 500 сімей.<sup>18</sup>

Виконавцями акцій були партійні, радянські та правоохоронні органи із залученням медичних, освітніх, ветеринарних та інших установ. Зокрема, на медичні заклади покладалося проведення щеплення проти віспи та дворазової санітарної обробки - стрижки, відвідання лазні та дезинфекція одягу. Поряд з цими заходами в кожний ешелон виділявся один лікар та середній медичний працівник з аптечкою.<sup>19</sup>

#### Примітки:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). - Ф.1, оп.16, спр.11. -Арк.241,294.
2. Там само. -Спр.12. -Арк.316.
3. Там само. -Ф.1, оп.16, спр.11. -Арк.62.
4. Державний архів Вінницької області (далі ДАВін.О.). -Ф.П.51, оп.1, спр.778. -Арк.2.
5. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХм.О.). -Ф.П.301, оп.1, спр.268. -Арк.34-40.
6. ЦДАГО України. -Ф.1, оп.16, спр.12. -Арк.343.
7. ДАВін.О. -Ф.П.136, оп.3, спр.371. -Арк.4.
8. Там само. -Арк.5-6.
9. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні у 20-30-ті рр. XX століття. -К., 1994. -С.64.
10. ЦДАГО України. -Ф.1, оп.16, спр.12. -Арк.346.

Протягом 1935-1936 рр. з Поділля організованим порядком було виселено 11634 польські та німецькі родини, а це щонайменше 46500 громадян.<sup>20</sup> Серед депортованих переважали поляки. В результаті виселення з географічної карти зникли окремі населені пункти. Одна лише згадка залишилася про село Кастанівку Великолазучинської сільської ради, яке колись було у Базалійському районі.

Депортували з Поділля не лише громадян польської і німецької національностей. Принцип добровільності порушувався при переселенні євреїв з Вінницької області до Єврейської автономної області. Для виконання встановленого ліміту застосовувалися примусові заходи. У 1936 р. до Біробіджану було переселено 400 родин та 450 однаків. Найбільше - по 45 родин, переселено з Проскурова та Шепетівки, 42 - з Кам'янця-Подільського, 26 - з Бердичева, по 21 - з Вінниці, Могилева та Гайсина, по 15- з Піщанки та Томашполя.<sup>21</sup>

Примусове переселення з батьківщини у далекі краї, здебільшого на необжиті землі, вже само по собі було трагедією для людей. Проте і на новому місці проживання депортовані не переставали бути підозрілими, потенційно несвідомими і антирадянськими елементами. Серед них органи НКВС найчастіше шукали «ворогів народу», часто піддавали депортованих необґрунтованим репресіям.

11. Там само. -Арк.49.
12. ДАХм.О. -Ф.П.458, оп.1, спр.423. -Арк.6,8.
13. ДАХм.О. -Ф.П.458, оп.1, спр.423. -Арк.2,14.
14. Бугай М.Ф. Депортація населення з України (30-50-ті роки) //Укр.іст.журн.-1990. -№10. -С.34.
15. ДАВін.О. -Ф.П.136, оп.3, спр.371. -Арк.4.
16. Стасюк І., Прокопчук П., Шептицький В. Подільських поляків виселяли у Казахстан // Подільські вісті. -1998. -4 серпня.
17. ДАВін.О. -Ф.П.-136, оп.3, спр.362. -Арк.25-34.
18. Там само. -Спр.371. -Арк.4.
19. Там само. -Спр.361. -Арк.7.
20. Жезицький В.Й. Масові депортації населення Поділля //З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. -1997. -№1/2. -С.131.
21. ДАВін.О. -Ф.П.-136, оп. 3, спр.362. -Арк.16.

